

Dr. sc. Ana Klikovac¹

NEREALNA OČEKIVANJA O OTKRIVANJU PRIJEVARA U REVIZIJI FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA U HRVATSKOJ

UNREALISTIC EXPECTATIONS TO THE DISCOVERY OF FRAUD IN AN AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS IN CROATIA

SAŽETAK: Nerealna očekivanja o otkrivanju prijevara u reviziji financijskih izvještaja istraživana su u mnogim regijama svijeta, pri čemu su post-tranzicijske europske zemlje nedovoljno analizirane. Cilj je ovoga rada istražiti postojanje nerealnih očekivanja o otkrivanju prijevara u reviziji financijskih izvještaja na uzorku revizora i dioničara u Hrvatskoj. Provedeno je anketno istraživanje na uzorku revizora i dioničara, te su rezultati uspoređeni korištenjem t-testa. Značajna razlika u očekivanjima je otkrivena u razumijevanju opsega rada i neovisnosti revizora. Ograničenje istraživanja proizlazi iz činjenice da je istraživanje provedeno na ograničenom uzorku dioničara i revizora u Hrvatskoj. U budućnosti bi istraživanje bilo potrebno ponoviti na većem uzorku, te uključiti i odgovorne osobe dioničkih društava. Istraživanje ukazuje na potrebu povećanja napora profesionalnih institucija, kao što je Hrvatska revizorska komora, u kreiranju realističnih očekivanja o otkrivanju prijevara u reviziji financijskih izvještaja. Time ovaj rad daje doprinos važnom području istraživanja nerealnih istraživanja u regiji koja do sada nije detaljnije istraživana.

KLJUČNE RIJEČI: nerealna očekivanja, otkrivanje prijevara, revizija, financijski izvještaji.

JEL KLASIFIKACIJA: M 42

ABSTRACT: Expectation gap related to fraud detection during the audit of financial statements was previously examined in numerous regions of the world, but not in post-transition countries. The purpose of this research study was to establish the existence of the expectation gap in Croatia. Empirical research was conducted by using the survey method on two samples: auditors and shareholders. The results were compared by a t-test, and a significant difference in expectations was discovered between these groups regarding the scope of auditors' work and independence. The limitations of this research include limited samples of auditors and shareholders. Further research will be necessary to include the opinions of corporations. The results imply that the efforts of professional bodies, such as the Croatian

---

¹ Viši predavač na Katedri za računovodstvo Zagrebačke škole ekonomije i managementa u Zagrebu.

Chamber of Auditors, will be necessary to reduce this gap. This research contributes to our understanding of the audit expectation gap in a region where the phenomenon had previously not been examined.

KEY WORDS: expectation gap, fraud detection, audit, financial statements.

---

1. UVOD

Uloga revizora je prema Međunarodnim revizijskim standardima, utvrđivanje usklađenosti financijskih izvještaja poduzeća s uspostavljenim okvirom financijskog izvještavanja. Dioničari, investitori i ostale interesno-utjecajne skupine u određenoj mjeri smatraju da je zadatak revizora otkriti sve pogreške i prijevare nastale u poduzeću te očekuju apsolutno uvjerenje od revizora da financijski izvještaji ne sadrže pogreške i prijevare. Budući da revizor daje razumno uvjerenje da financijski izvještaji ne sadrže značajnije pogreške i prijevare, dolazi do nerealnih očekivanja koja revizor često nije u mogućnosti ispuniti. U stranoj se literaturi taj fenomen naziva „Expectation Gap“, a u nastavku ovoga rada koristit će se izraz „nerealna očekivanja“.

Brojna istraživanja provedena su o nerealnim očekivanjima, u nekoliko zemalja svijeta, te je u okviru tih istraživanja redovito potvrđeno postojanje nerealnih očekivanja. Empirijska istraživanja na temu nerealnih očekivanja provedena su u brojnim zemljama diljem svijeta, a neka od novijih istraživanja uključuju zemlje poput Australije (7, str. 8), Egipta (4, str. 293-302), Libanona (15, str. 288-302) i Malezije (5, str. 897-915). Sva su navedena istraživanja potvrdila postojanje nerealnih očekivanja. Područje ispitivanja redovito je uključivalo ulogu revizora u otkrivanju prijevara, ali su razmatrani i vremenska neograničenost poslovanja, odgovornost za financijske izvještaje, odgovornost u ocjeni internih kontrola, korisnost revizije, pravna odgovornost revizora, te korisnost revizorovih izvješća i stavovi prema revizijskoj profesiji. Autori su uspoređivali različite skupine u odnosu prema stavovima revizora, poput dioničara i financijskih direktora u korporacijama (7, str. 8), bankara i investitora (4, str. 293-302), neračunovođa na raznim menadžerskim položajima u različitim sektorima (15, str. 288-302), te investitore, bankare i brokere (5, str. 897-915).

Upravo se pokazuje kako nerealna očekivanja vezana uz profesiju revizora rastu u posljednje vrijeme potaknuta korporativnim skandalima, iako revizijski standardi detaljno definiraju opseg rada, neovisnost i odgovornost revizora kroz revizijske standarde (13, str. 23-28.). Može se primijetiti kako su nerealna očekivanja u zemljama središnje i južne Europe još uvijek nedovoljno istražena, a istraživanje s predmetom nerealnih očekivanja do sada još nije bilo provođeno u Republici Hrvatskoj. Cilj je ovoga rada na uzorku revizora i dioničara u Republici Hrvatskoj procijeniti postojanje nerealnih očekivanja vezanih uz revizijsku profesiju. Postojanje nerealnih očekivanja procijenit će se temeljem podataka prikupljenih empirijskim istraživanjem na uzorku revizora i dioničara.

2. NEREALNA OČEKIVANJA U OTKRIVANJU PRIJEVARA

U znanstvenoj i stručnoj literaturi iz područja revizije često se spominje problematika nerealnih očekivanja. U literaturi engleskog govornog područja koristi se pojam „Ex-

pectation Gap“, a koji se definira na različite načine. Doslovni prijevod tog pojma bio bi „jaz u očekivanjima“ ili „suprotna očekivanja“. Tako Guy i Sullivan (1988) definiraju jaz u očekivanjima kao „razliku između onoga što javnost vjeruje da je odgovornost revizora i što revizori vjeruju da spada u djelokrug njihovih odgovornosti.“² Sikka *et. al.* (1998) pak definiraju taj jaz kao „razliku između onoga što javnost očekuje od revizije te onoga što revizijska profesija želi da bude cilj revizije.“³ Zikmund (2008) definira jaz u očekivanjima u općenitim okvirima kao „zamišljenu razliku između onoga što drugi očekuju da pojedinac mora ostvariti i onoga što taj pojedinac smatra da mora postići.“ (25) Međutim, ako se razmatra uzrok tog jaza u očekivanjima, točnije bi bilo tu pojavu nazvati „nerealna očekivanja“. Naime, današnji cilj revizije više nije otkrivanje prijevare, kao u njezinim ranim počecima, a javnost i dalje očekuje da revizori pronađu prijevare. Stoga je uzrok nastanka jaza u nerealnim očekivanjima javnosti, što vjerojatno proizlazi iz neodgovarajućeg razumijevanja uloge revizora.

Kako bi se dodatno razmotrila opravdanost korištenja pojma nerealna očekivanja, potrebno je razmotriti primjer nastanka suprotnih ili nerealnih očekivanja u reviziji financijskih izvještaja. Naime, korisnici revizorovih izvješća očekuju od revizora da će tijekom obavljanja revizije otkriti sve nastale prijevare u poduzeću koje revidira. S druge strane, revizor smatra da njegov zadatak nije otkrivanje prijevare, već izražavanje mišljenja o financijskim izvještajima, te ne očekuje da će otkriti prijevaru tijekom revizije. Postoje dva moguća očekivana ishoda – ili će revizor naći prijevaru tijekom revizije financijskih izvještaja, ili je neće naći, a samo će se jedan od ta dva očekivana ishoda ostvariti. Očekivanja se uvijek odnose na ishod koji će nastati u budućnosti pa se može utvrditi da jaz u očekivanjima nastaje u trenutku nastanka očekivanja, a ne u trenutku nastanka ishoda. Dakle, suprotna očekivanja nastaju prije nego je revizor započeo reviziju klijenta, a odnose se na ishod revizije. Ovdje se može utvrditi da korisnici imaju nerealna, a revizori realna očekivanja. Prema tome, pojam „expectation gap“ može se općenito definirati kao razlika u uvjerenjima različitih stranaka o očekivanom i realnom ishodu neke aktivnosti. U reviziji, problem u razumijevanju ishoda revizije nastaje na strani korisnika revizorovog izvješća, a ne na strani revizora, pa je problematiku koja se razmatra u revizijskoj literaturi točnije nazvati „nerealna očekivanja“, koja se mogu definirati kao očekivanja korisnika revizorovog izvješća o ishodu revizije u pogledu otkrivanja prijevare, koja su suprotna realnim očekivanjima revizora. U ovom se radu, na temelju prethodnih razmatranja, koristi pojam nerealna očekivanja.

Nerealna očekivanja u reviziji imaju dugu povijest te je ta problematika razmatrana u brojnim radovima diljem svijeta. Iako je pojam nerealnih očekivanja (engl. *Expectation Gap*) prvi puta korišten u Cohenovoj komisiji u SAD-u (1978), prema radu Liggia (1974), suština je pojma korištena već 1930. godine u Limpergovom radu. Teorija racionalnih očekivanja

² Guy, D.M., Sullivan, J.D., The expectation gap auditing standards, *Journal of Accountancy*, Vol. 165., No. 4, 1988., str. 36-46., citirano prema Sidani, Y. M., The audit expectation gap: Evidence from Lebanon, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 22, No. 3., 2007., str. 288-302., dostupno u Emerald korisničkoj bazi, <http://www.emeraldinsight.com/>

³ Sikka, P., Puxty, A., Willmot, H., Cooper, C., The impossibility of eliminating the expectations gap: some theory and evidence, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 9., No. 3., 1998., str. 14-24., citirano prema Sidani, Y. M., The audit expectation gap: Evidence from Lebanon, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 22, No. 3., 2007., str. 288-302., dostupno u Emerald korisničkoj bazi, <http://www.emeraldinsight.com/>

koju je razvio Theodore Limperg navodi sljedeće: „revizor je obvezan obaviti svoj posao na način da ne iznevjeri očekivanja koja izaziva u razboritom laiku i; obratno, ne smije izazvati veća očekivanja od onih koja mogu biti opravdana obavljenim poslom.“⁴ Dakle, on u svom radu navodi da revizor treba obavljati reviziju u skladu s očekivanjima korisnika te, ukoliko korisnici očekuju da revizor otkrije prijevare, on mora usmjeriti svoje napore u ostvarenje tog cilja. Moguće je zaključiti da se, u skladu s ovom teorijom, nerealna očekivanja mogu ublažiti ako revizor uloži veće napore u otkrivanje prijevara tijekom revizije financijskih izvještaja, što znači da se očekivanja korisnika približavaju realnom ishodu da će revizor pronaći prijevare. Slično razmišljaju i Ruiz-Barbadillo et. al. (2007), koji su razmatrali utjecaj uvođenja strožih smjernica za revizore vezano uz procjenu vremenske neograničenosti poslovanja na promjene ponašanja revizora u reviziji financijskih izvještaja. Međutim, istraživanje je pokazalo da ta mjera nije imala utjecaj niti na promjenu u stavovima i praksi revizora vezano uz procjenu vremenske neograničenosti poslovanja, niti na umanjivanje nerealnih očekivanja (13, str. 23-28.). S druge strane, neka novija istraživanja i rasprave o nerealnim očekivanjima navode drugačije rješenje tog problema. Primjerice, Siddiqui, Nasreen i Choudhury-Lema (2009) ispitali su utjecaj edukacije na smanjenje nerealnih očekivanja te su otkrili da takvo rješenje dovodi do značajnog smanjenja nerealnih očekivanja kod ispitanih skupina bankara i studenata vezano uz odgovornosti revizora (16, str. 564-583). Temeljem toga se može zaključiti da se nerealna očekivanja prije mogu umanjiti edukacijom korisnika financijskih izvještaja o stvarnoj ulozi revizora u otkrivanju prijevara (koja nije primarno usmjerena na otkrivanje prijevara), nego uvođenjem strože regulative za revizore koja bi zahtijevala od revizora da usmjere svoje napore u većoj mjeri na otkrivanje prijevara. Dakle, nerealna očekivanja korisnika financijskih izvještaja drastično bi se smanjila ili nestala kada bi isti spoznali da otkrivanje prijevara nije zadaća revizora ni cilj takve revizije.

Humphrey i Turley su u svome radu iz 1992. godine tvrdili da nerealna očekivanja postoje od samih početaka revizijske profesije u 19. stoljeću.⁵ Međutim, ako se promatra razvoj revizije kroz povijest, ne može se prihvatiti takva tvrdnja. Naime, ako je u ranim fazama razvoja revizijske profesije cilj revizije financijskih izvještaja bilo otkrivanje prijevara i utvrđivanje ostalih nepravilnosti, tada se ne može govoriti o različitim očekivanjima između korisnika i revizora. U to su vrijeme korisnici realno mogli očekivati da će revizor u obavljanju revizije otkriti prijevaru, ako ona postoji. S druge strane, cilj je revizije bio otkrivanje prijevara pa je revizor tada morao poduzeti sve radnje potrebne za njezino otkrivanje. Ukoliko revizor nije otkrio prijevaru, može se govoriti samo o neispunjenim očekivanjima, i to s obje strane. Za svoje propuste u reviziji revizor je tada trebao snositi posljedice. Međutim, tek od 1920. godine započinje razdoblje u kojem otkrivanje prijevara više nije cilj revizije financijskih izvještaja, pa je ispravno reći da su se nerealna očekivanja pojavila tada. Tome u prilog govori i činjenica da se koncepcija različitih očekivanja i ishoda revizije prvi puta spominje u Limpergovom radu 1930. godine, što se vremenski poklapa s promjenom ciljeva revizije.

⁴ Limperg Institute, *The Social Responsibility of the Auditor: A Basic Theory of the Auditors Function*, 1985., prema radu Theodorea Limperga iz 1932., citirano prema Soltani, B., *Revizija – međunarodni pristup*, prijevod s engleskog jezika, MATE, Zagreb, 2009., str. 9-10.

⁵ Humphrey, C., Turley, P., *An Audit Expectation Gap in the United Kingdom*, Institute of Chartered Accountants in England and Wales, London, 1992., prema Sidani, Y. M., *The audit expectation gap: Evidence from Lebanon*, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 22, No. 3., 2007., str. 288-302., dostupno u Emerald korisničkoj bazi, <http://www.emeraldinsight.com/>

U novijoj se literaturi nerealna očekivanja ponovno razmatraju uslijed nastanka velikih korporativnih skandala (1, 2, 12, 15). Ti su skandali posljednjih desetak godina povećali očekivanja u odnosu na revizijsku profesiju. Korisnici financijskih izvještaja očekuju od revizora da pruži apsolutno uvjerenje koje se odnosi na značajne prijevare, nepravilnosti u financijskom izvještavanju i internim kontrolama vezanim uz financijsko izvještavanje, kao i vremensku neograničenost poslovanja klijenta. Da bi se pratila takva visoka očekivanja javnosti, regulatorna su tijela morala poduzeti stroge mjere za povećanje kvalitete financijskog izvještavanja i obavljanja revizije financijskih izvještaja. Međutim, osnovni cilj revizije financijskih izvještaja i dalje nije otkrivanje prijevare, pa stoga nerealna očekivanja i dalje postoje. Stroža revizijska regulativa i standardi jedan su od doprinosa koji prije svega utječu na smanjenje nepovjerenja javnosti u djelovanje revizora. Međutim, s druge strane, te mjere jačaju uvjerenje javnosti da će revizor u uvjetima strože regulative uspjeti pronaći sve prijevare, a što posljedično ne umanjuje nerealna očekivanja, već ih moguće i produbljuje.

3. REVIZIJA FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Iako se prvi začeci razvoja revizijske profesije mogu naći u razdoblju od 1935. do 1939. godine kada je u Zagrebu djelovao Revizorski ured pri Trgovinsko-industrijskoj komori (20, str. 59.), prvi hrvatski Zakon o reviziji donesen je 1993. godine, na temelju kojeg su osnovane prve hrvatske revizorske tvrtke. Do daljnjeg razvoja revizijske profesije dolazi 2006. godine, kada je novim Zakonom o reviziji usklađena revizijska regulativa Republike s Osmom direktivom EU, te je osnovana Hrvatska revizorska komora - stručna organizacija revizorskih društava, samostalnih revizora i ovlaštenih revizora koji posluju na teritoriju Republike Hrvatske. Kako je na razini Europske unije u razdoblju između dva hrvatska Zakona o reviziji, došlo da značajnijih izmjena u Osmoj direktivi, u prosincu 2008. godine donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o reviziji, čime je revizijska regulativa Republike Hrvatske usklađena s novom Osmom direktivom EU, a na temelju kojeg je, između ostalog, u ožujku 2009. godine osnovan Odbor za javni nadzor revizije. Također, Zakonom je propisano korištenje IFAC-ovih Međunarodnih revizijskih standarda i Kodeksa profesionalne etike, koje je zatim prevela i usvojila Hrvatska revizorska komora.

Prema članku 6. Zakona o reviziji iz 2005. godine, „jednom godišnje reviziji podliježu financijski izvještaji svih dioničkih društava te komanditnih društava i društava s ograničenom odgovornošću čiji ukupan godišnji prihod u godini koja prethodi reviziji prelazi 30.000.000,00 kuna, banaka, osiguravajućih društava, investicijskih fondova, mirovinskih fondova, mirovinskih osiguravajućih društava i drugih društava po posebnim propisima, kao i povezanih društava bez obzira na njihovu veličinu, ako vladajuće društvo podliježe reviziji. Jednom godišnje reviziji podliježu i konsolidirani financijski izvještaji. Društva s ograničenom odgovornošću i komanditna društva čiji ukupan prihod ne prelazi 30 milijuna kuna podliježu obvezi revizije u skladu s vlastitim pravilima, izjavom o osnivanju ili društvenim ugovorom.“ (23, članak 6.) S obzirom na to da je stari Zakon o reviziji definirao prag ukupnih godišnjih prihoda od 60 milijuna kuna, smanjenjem tog praga povećan je broj obveznika revizije na oko 3.200 trgovačkih društava, što se u trenutku donošenja Zakona odnosilo na 1.469 dioničkih društava i 1.731 društvo s ograničenom

odgovornošću. (19, str. 16-22). Odredba kojom Zakon o reviziji propisuje obveznike revizije prestaje biti važeća ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju, kada će obveznici revizije biti definirani Zakonom o računovodstvu. Prema članku 17. Zakona o računovodstvu, reviziji podliježu „godišnji financijski izvještaji i konsolidirani godišnji financijski izvještaji velikih poduzetnika, srednjih poduzetnika i poduzetnika čije su dionice ili dužnički vrijednosni papiri uvršteni ili se obavlja priprema za njihovo uvrštenje na organizirano tržište vrijednosnih papira. Reviziji podliježu i godišnji financijski izvještaji poduzetnika kojima je to propisano posebnim propisima koji uređuju njihovo poslovanje.“ (22, članak 17). Prema istom Zakonu, srednji su poduzetnici oni koji prelaze dva od tri sljedeća kriterija: (1) ukupni prihod veći od 65 milijuna kuna, (2) ukupna aktiva veća od 32,5 milijuna kuna te (3) prosječan broj radnika tijekom godine veći je od 50. S obzirom na navedene kriterije, može se očekivati da će se ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju broj obveznika revizije ponovno smanjiti. S obzirom na to da će istovremeno stupiti na snagu odredba kojom reviziju financijskih izvještaja u Republici Hrvatskoj mogu obavljati i revizorske tvrtke iz zemalja članica Europske unije koje su dobile dozvolu za rad Hrvatske revizorske komore, može se očekivati povećana konkurencija između revizorskih tvrtki u odnosu na manji broj obveznika revizije.

Danas je Hrvatska revizorska komora članica IFAC-a i Europske federacije računovođa (FEE), a Republika Hrvatska je od 2011. godine jedna od deset zemalja izvan EU čiji je sustav javnog nadzora revizije ocijenjen jednakopravnim sustavima javnog nadzora zemalja članica EU, što ukazuje na značajan razvoj revizijske profesije u Republici Hrvatskoj u posljednjih pet godina. Prema podacima dostupnima na internetskim stranicama Hrvatske revizorske komore, u Republici Hrvatskoj certifikat ovlaštenog revizora posjeduje ukupno 976 revizora, od čega se njih 494 aktivno bavi revizijom. Ostali revizori se smatraju neaktivnim revizorima. Prema registru Hrvatske revizorske komore, u Republici Hrvatskoj djeluje 270 revizorskih tvrtki te dva samostalna revizora.

4. METODOLOGIJA

4.1. Istraživačka pitanja

Predmet ovog istraživanja je istražiti postoje li između revizora i dioničara razlike u očekivanjima vezano uz otkrivanje prijevара u reviziji financijskih izvještaja te u poznavanju s time povezane problematike i regulative. Također, potrebno je dodatno ispitati statističku značajnost pronađenih razlika korištenjem odgovarajuće metodologije.

Prvo područje istraživanja odnosi se na opseg rada revizora, odnosno razlike u poznavanju opsega rada revizora od strane dioničara i samih revizora. Pod opsegom rada revizora podrazumijevaju se uobičajeni zadaci revizora, pri čemu se definira i njegova odgovornost, a što bi trebalo biti poznato i ne-računovođama – korisnicima revizijskih usluga. Uključena su nerealna očekivanja vezana uz otkrivanje svih prijevара i pogrešaka u financijskim izvještajima, te uz utvrđivanje mogućeg nastavka uspješnog poslovanja poduzeća u razdoblju koje je duže od godinu dana. Uključene su i realne procjene opsega rada revizora, kao što je procjena kvalitete internih kontrola poduzeća, te utvrđivanje mogućeg nastavka uspješnog poslovanja poduzeća u razdoblju od godinu dana. Temeljem navedenog područja istraživanja postavlja se prvo istraživačko pitanje:

RQ1: Postoje li nerealna očekivanja vezano uz područje rada revizora? Očekuju li dioničari poduzeća da revizori trebaju otkrivati sve prijevare i pogreške u financijskim izvještajima, kao i da revizori trebaju utvrditi mogući nastavak uspješnog poslovanja poduzeća u razdoblju koje je duže od godinu dana? Procjenjuju li dioničari realno opseg rada revizora vezano uz procjenu kvalitete internih kontrola poduzeća, te utvrđivanje mogućeg nastavka uspješnog poslovanja poduzeća u razdoblju od godinu dana.

Drugo područje istraživanja vezano je uz neovisnost revizora, odnosno razlike u poznavanju područja neovisnosti revizora. Prema hrvatskim zakonskim odredbama, revizorsku tvrtku ili samostalnog revizora bira i imenuje skupština pravne osobe obveznika revizije, najkasnije do 30. rujna godine na koju se revizija odnosi. Neovisnost revizora osigurava se time što razlike u mišljenjima između predstavnika pravne osobe kod koje se obavlja revizija i revizorske tvrtke te samostalnog revizora ne mogu biti opravdana osnova za raskid ugovora, ako se odnose na područje računovodstva i revizije. Prilikom raskida ugovora, predstavnik pravne osobe kod koje se obavlja revizija i revizorske tvrtke te samostalni revizor dužni su o raskidu ugovora i razlozima raskida obavijestiti Odbor za javni nadzor revizije.

Također, u Republici Hrvatskoj je propisana tzv. rotacija revizora, odnosno, zamjena ovlaštenog revizora koji je potpisnik revizorovog izvješća svake sedme godine od početka obavljanja revizije financijskih izvještaja poduzeća od javnog interesa. U svijetu postoje brojne kontroverze po pitanju vremena i potrebe rotacije revizora. Rotacija kraća od sedam godina zahtijeva se primjerice, američkim Zakonom Sarbanes-Oxley iz 2002. godine, koji nalaže obveznu rotaciju revizijskih partnera svakih pet godina. Osmo direktiva EU pak nalaže zemljama članicama da u svoje nacionalne zakone implementiraju odredbu o obveznoj rotaciji ključnih revizijskih partnera ili cijele revizorske tvrtke svakih sedam godina. Na korisnost rotacije revizora upućuju i studije kojima je potvrđeno da je povjerenje javnosti u financijske izvještaje veće ukoliko se provodi rotacija (6, str. 5-17). U razmatranju utjecaja obvezne rotacije na kvalitetu revizije, zaključci istraživanja provedenog u Australiji ukazali su na to da obvezna rotacija revizora ima minimalan ili nikakav učinak na stvarnu kvalitetu revizije. Međutim, isti autori ipak razmatraju njezin utjecaj na percepcije javnosti o kvaliteti revizije te zaključuju da „...obvezna rotacija revizorske tvrtke može povećati percepciju o kvaliteti revizije, što je samo po sebi značajna komponenta učinkovitog djelovanja financijskih tržišta.“ (9, str. 420-437).

Neovisnost revizora osigurava se i zabranom pružanja ostalih revizijskih usluga klijentu (poduzeću) od strane revizorske tvrtke. Tako Zakon o reviziji Republike Hrvatske zabranjuje pružanje sljedećih usluga revizijskim klijentima (uključujući i svim povezanim društvima klijenta): „(1) usluge s područja financija i računovodstva, (2) usluge poreznog i ostaloga poslovnog savjetovanja, (3) usluge procjenjivanja vrijednosti poduzeća, imovine i obveza te (4) usluge sudskog vještačenja.“ (23, članak 11.) Temeljem neovisnosti kao predmeta ovog rada postavljeno je drugo istraživačko pitanje ovoga rada:

RQ2: Procjenjuju li dioničari osiguranje neovisnosti revizora u skladu s hrvatskim propisima? Smatraju li dioničari poduzeća kako revizora treba imenovati tijelo izvan poduzeća, kako bi se osigurala neovisnost revizora? Procjenjuju li dioničari da je učinkovita mjera za održavanje neovisnosti revizora učestala rotacija vanjskih revizora (pet godina ili kraće)? Jesu li dioničari svjesni kako je neovisnost revizora narušena ako revizorska tvrtka pruža klijentu i ostale revizorske usluge?

4.2. Oblikovanje istraživanja

Kako bi se ostvarili istraživački ciljevi ovoga rada, provedeno je empirijsko istraživanje u Republici Hrvatskoj pomoću metode anketiranja, gdje je pomoću anketnog upitnika istražena problematika istraživanja kroz prikupljanje podataka, stavova i mišljenja ispitanika. Za obradu podataka dobivenih istraživanjem korištene su tome primjerene **statističke metode**.

Svrha je anketnog istraživanja bila prikupiti podatke vezane uz ulogu revizije u otkrivanju prijevара. **Predmet anketnog istraživanja su:** nerealna očekivanja vezana uz otkrivanje prijevара od strane revizora, kao i pretpostavke neovisnosti revizora. Navedeni su elementi vezani uz percepcije dvije grupe ispitanika zainteresiranih za ulogu revizije u otkrivanju prijevара kao pretpostavke stabilnosti tržišta kapitala, a to su dioničari i revizori.

Stoga je empirijsko istraživanje provedeno na dvije različite **ciljane populacije** te su na taj način definirane i dvije **jedinice ispitivanja**. Prva je jedinica ispitivanja dioničar dioničkog društva. Druga je jedinica ispitivanja aktivni ovlaštenu revizor prema registru Hrvatske revizorske komore. **Izvještajne jedinice**, odnosno ispitanici od kojih su prikupljeni podaci vezani uz jedinice ispitivanja, definirani su na sljedeći način. Prva izvještajna jedinica su dioničari koji mogu biti fizičke ili pravne osobe. Ako je dioničar pravna osoba, ispitanik je definiran kao član uprave. Druga izvještajna jedinica je aktivni ovlaštenu revizor (fizička osoba koja posjeduje certifikat ovlaštenog revizora Hrvatske revizorske komore i aktivno obavlja revizijske poslove). **Okvir izbora** popis je članova ciljane populacije, a obično predstavlja popise, baze podataka, liste i slično. Svi dioničari dioničkih društava u Republici Hrvatskoj čine okvir za izbor uzorka dioničara. Ovako široko definiran okvir uzorka osigurat će odgovore dioničara koji imaju vrlo velik udio u vlasništvu i one koji imaju vrlo mali udio u vlasništvu poduzeća. Revizori su fizičke osobe koje imaju položen revizorski ispit, ali je važno da su aktivni, odnosno da u praksi obavljaju revizijske poslove. Na internetskim stranicama Hrvatske revizorske komore objavljen je Registar aktivnih ovlaštenih revizora, kojih je 11. studenoga 2010. godine bilo 497. Njihov popis čini okvir za izbor uzorka revizora.

Strategija uzorkovanja definirana je kao određen način izbora uzorka elemenata iz okvira izbora, pri čemu uzorak može biti statistički, odnosno slučajni uzorak ili nestatistički. Za potrebe odabira uzorka ovog istraživanja koristio se slučajni uzorak. Anketa je za dioničare provedena putem elektroničke pošte, pri čemu su prikupljeni odgovori na anketne upitnike 100 dioničara. Dioničari su prikupljeni korištenjem tzv. „Snowball“ metode, pri čemu se kontaktiranjem jednog dioničara prikupljaju, osim odgovora na pitanja u anketnom upitniku, i podaci o drugim dioničarima koji su poznati ispitaniku, a koji bi bili voljni pristati na anketiranje. Ankete za drugu izvještajnu jedinicu, aktivne ovlaštene revizore, distribuirane su ispitanicima tijekom dvodnevnog stručnog savjetovanja ovlaštenih revizora, koje je održano 22. i 23. listopada 2010. godine. Savjetovanje je organizirala Hrvatska revizorska komora u skladu s Pravilnikom o stalnom stručnom usavršavanju ovlaštenih revizora, a savjetovanju je prisustvovalo oko 470 aktivnih ovlaštenih revizora. Ankete su distribuirane svim aktivnim ovlaštenim revizorima s ciljem prikupljanja odgovora od minimalno 100 ispitanika, a tijekom ta dva dana uspješno je prikupljen potreban broj odgovora.

Istraživanje je provedeno u drugoj polovini 2010. godine na uzorku od 200 ispitanika, od čega je po 100 ispitanika iz različitih skupina: dioničari i aktivni ovlaštenu revizori. Prikupljanje podataka za dioničare provedeno je **metodom elektroničke pošte**, koje se provodi tako da su ispitanici prethodno kontaktirani telefonski, a nakon toga se upitni-

ci šalju elektroničkom poštom. Za revizore je prikupljanje podataka provedeno grupnim anketiranjem, odnosno anketiranjem aktivnih ovlaštenih revizora koji su prisustvovali održanom programu stručnog savjetovanja za aktivne ovlaštene revizore. S obzirom na to da su na savjetovanju prisustvovali gotovo svi aktivni ovlaštene revizori jer je takav vid edukacije za njih obavezan, osigurana je distribucija ispitanika prema raznim kriterijima (udjelu vlasništva, veličini, djelatnosti, spolu, dobi i slično) te reprezentativnost uzorka.

Unos i obrada ankete provedena je primjenom statističkog paketa SPSS ver. 12, pri čemu su korištene **metode deskriptivne i inferencijalne statistike**. Za pitanja zatvorenog tipa s unaprijed zadanim kategorijalnim odgovorima korištena je analiza frekvencija i testiranje hipoteze o razlici aritmetičkih sredina dvije populacije. Navedene metode također su korištene za analizu ranga važnosti pojedinih tvrdnji. Analiza pitanja zatvorenog tipa iskazivanja slaganja s unaprijed zadanim tvrdnjama korištenjem Likertove skale provedena je primjenom mjera centralne tendencije i mjera disperzije. Provjera postojanja statistički značajnih razlika između prosječnih ocjena slaganja s unaprijed zadanim tvrdnjama korištenjem Likertove skale provedeno je testiranje hipoteze o razlici aritmetičkih sredina dvije populacije.

4.3. Istraživački instrument

Studija Gay (2007) pokazala se najbližnja postavljenim ciljevima ovoga istraživanja te je korištena kao temelj razvoja istraživačkog upitnika, a uzevši u obzir cilj rada i konkretan hrvatski zakonski okvir, kao i praksu.

Pitanja u anketi formulirana su na tri moguća načina: (1) pitanja otvorenog tipa, (2) pitanja zatvorenog tipa s mogućnošću izbora jednoga ili više unaprijed zadanih odgovora kategorijalnog tipa i (3) pitanja zatvorenog tipa s iskazivanjem slaganja s unaprijed zadanim tvrdnjama korištenjem Likertove skale. Prije provođenja istraživanja provedeno je **pilot testiranje upitnika**, kojim je utvrđen optimalan broj pitanja kako bi se u što kraćem vremenu postigla veća koncentracija ispitanika uz prikupljanje odgovarajućeg broja podataka. Posebna pozornost posvetila se pojednostavljenju pitanja kako bi anketa bila jasnija ispitanicima.

Istraživački instrument sastoji se od dva dijela. Prvi dio uključuje pitanja vezana uz demografske karakteristike ispitanika, kao što su spol, obrazovanje, dob i iskustvo. Drugi dio upitnika odnosi se na sedam tvrdnji. U ovom dijelu istraživanja, ispitanici su zamoljeni da korištenjem Likertove skale od 1 do 5 (1 - uopće se ne slažem, 5 - u potpunosti se slažem) iskažu slaganje s tvrdnjama koje su povezane s istraživačkim ciljevima ovoga rada. Sa sedam pitanja kojima se mjere stavovi ispitanika obuhvaćena su dva područja definirana istraživačkim pitanjima.

Opseg rada revizora

Kako bi se utvrdile percepcije ispitanika vezane uz opseg rada revizora koji je definiran Međunarodnim revizijskim standardima, postavljena su sljedeća pitanja:

- *Revizor treba otkriti sve prijevare i pogreške u financijskim izvještajima* – Međunarodni revizijski standardi (MRevS 240 - Revizorove odgovornosti u vezi s prijevarama u reviziji financijskih izvještaja), navode sljedeće odgovornosti vezano uz otkrivanje i sprječavanje prijevара u poduzeću: „Primarna odgovornost za prevenciju i detekciju prijevара je na onima koji su zaduženi za upravljanje subjektom i

na menadžmentu.“ (MRevS 240, točka 4.). Nadalje, navodi se i sljedeće vezano uz odgovornost revizora: „Obavljajući reviziju u skladu s MRevS-ovima, revizor je odgovoran za stjecanje razumnog uvjerenja da su financijski izvještaji promatrani kao cjelina, bez značajnih pogrešnih prikazivanja, bilo da su uzrokovane prijevarom ili pogreškom. Zbog inherentnih ograničenja revizije, postoji neizbježan rizik da neke značajne pogreške u financijskim izvještajima neće biti otkrivene, iako je revizija ispravno planirana i provedena u skladu s MRevS-ovima.“ (MRevS 240, točka 5.)

- *Revizor treba procijeniti kvalitetu internih kontrola poduzeća.* Međunarodni revizijski standardi (MRevS 265 - Priopćavanje nedostataka u internim kontrolama onima koji su zaduženi za upravljanje i menadžmentu), navode sljedeće vezano uz procjenu internih kontrola klijenta: „Od revizora se zahtijeva da stekne razumijevanje internih kontrola relevantno za reviziju kada raspoznaje i procjenjuje rizike značajnog pogrešnog prikazivanja (MRevS 265, točka 2.) Također, isti standard navodi i sljedeće: „Cilj je revizora primjereno priopćiti onima koji su zaduženi za upravljanje i menadžmentu nedostatke u internim kontrolama koje je revizor otkrio tijekom revizije i koji su, prema revizorovoj profesionalnoj prosudbi, od dostatne važnosti da im se na njih skrene pozornost.“ (MRevS 265, točka 5.)
- *Revizor treba utvrditi hoće li poduzeće nastaviti s uspješnim poslovanjem u razdoblju od godinu dana od datuma izvješća.* Pitanje vremenske neograničenosti poslovanja obrađuje MRevS 570 – Vremenska neograničenost poslovanja, koji definira sljedeću odgovornost revizora: „Revizorova odgovornost je pribaviti dostatne i primjerene revizijske dokaze o prikladnosti menadžmentove primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u sastavljanju i prezentiranju financijskih izvještaja i stvoriti zaključak o tome postoji li značajna neizvjesnost za subjektovu sposobnost nastavljanja vremenski neograničenog poslovanja.“ (MRevS 570, točka 6.) Dalje se navodi da će revizor uzeti u obzir „...isto razdoblje koje je koristio menadžment u svojoj procjeni kakvo zahtijeva primjenjivi okvir financijskog izvještavanja ili zakon ili regulativa.“ (MRevS 570, točka 13.). To je razdoblje pak definirano Međunarodnim računovodstvenim standardom 1 - Prezentiranje financijskih izvještaja, gdje se navodi da: „...menadžment uzima u obzir sve raspoložive informacije o budućnosti, koja obuhvaća najmanje dvanaest mjeseci od datuma bilance, ali nije ograničena na to razdoblje.“ (MRS 1, točka 26.)
- *Revizor treba utvrditi hoće li poduzeće nastaviti s uspješnim poslovanjem u razdoblju koje je duže od godinu dana od datuma izvješća.* Ovdje su razmatrani Međunarodni revizijski standardi i Međunarodni standardi financijskog izvještavanja, kao i za prethodno pitanje.

Neovisnost revizora

Percepcije ispitanika o područjima kojima se Zakonom o reviziji osigurava neovisnost revizora, ispitane su putem tri pitanja, a temeljem prethodno opisane problematike u tom području, pod naslovom 4.1.

- *Kako bi se osigurala neovisnost revizora, revizora treba imenovati tijelo izvan poduzeća.*
- *Učinkovita mjera za održavanje neovisnosti revizora je obvezna rotacija vanjskih revizora u razdoblju kraćem od 5 godina.*

- *Neovisnost revizora je narušena ako revizorska tvrtka pruža klijentu i ostale revizijske usluge.*

4.4. Karakteristike uzorka

Tablica 1 prikazuje demografske karakteristike pojedinih skupina te svih ispitanika zajedno. U uzorku je 49% muškaraca i 51% žena, pri čemu je sličan omjer u promatrane dvije skupine ispitanika. Do 25 godina je u svim skupinama zajedno 8% ispitanika, od čega je najveći broj tako mladih ispitanika u skupini dioničara. Takav udio ispitanika je razumljiv, jer se mlađe osobe često odlučuju na ulaganje u dionice, dok je u toj dobi ujedno teško doći na položaj voditelja odjela za financije i/ili računovodstvo ili steći certifikat ovlaštenog revizora. Ostale dobne skupine podjednako su raspoređene, tako da je po jedna četvrtina ispitanika u dobi od 26 do 35 godina i u dobi od 36 do 45 godina. Jedna trećina ispitanika je u dobi od 46 do 55 godina, a nešto više od jedne desetine ispitanika ima više od 56 godina. S obzirom na obrazovanje, najveći broj ispitanika ima završen fakultet (76%), dok je onih koji imaju završenu srednju školu samo 9% i to u skupini dioničara. Osobe koje imaju završenu višu školu su iz skupine dioničara, te čine 14% uzorka. Magisterij i/ili doktorat ima završeno 13% ispitanika.

Tablica 1. Karakteristike revizora i dioničara iz uzorka

		Ukupan uzorak	Revizori	Dioničari
Spol	Muški	49%	48%	51%
	Ženski	51%	52%	49%
Dob	Do 25 godina	8%	-	15%
	26 - 35 godina	30%	24%	36%
	26 - 45 godina	20%	14%	26%
	46 - 55 godina	27%	38%	15%
	56 godina i više	16%	24%	8%
Obrazovanje	Srednja škola / gimnazija	5%	-	9%
	Viša škola	7%	-	14%
	Fakultet	76%	92%	60%
	Magisterij/doktorat	13%	8%	17%
Fakultet	Ekonomski fakultet	65%	99%	31%
	Fakultet organizacije i informatike	3%	1%	5%
	Filozofski fakultet	2%		3%
	Fakultet elektrotehnike i računarstva	3%		6%
	Ostali	16%		32%
Sveukupno		200 (N)	100 (N)	100 (N)

Da bi se stekao dodatni uvid u karakteristike ispitanika, revizori su zamoljeni da istaknu koliko godina revizorskog iskustva imaju do sada, te koliko su revizija do sada proveli (Tablica 2). Najveći broj revizora ima između 10 i 20 godina revizorskog iskustva

(45%), a slijedi skupina revizora koja ima između 5 i 10 godina iskustva (28%). Najveći broj revizora proveo je do 50 revizija, te između 50 i 100 revizija.

Tablica 2. Karakteristike revizora iz uzorka s obzirom na broj godina revizorskog iskustva i broj provedenih revizija

	Radno iskustvo	Broj revizora
Broj godina revizorskog iskustva	Do 5 godina	15%
	5 - 10 godina	28%
	10 - 20 godina	45%
	Više od 20 godina	6%
	Bez odgovora	6%
Broj provedenih revizija	Do 50 revizija	26%
	50 - 100 revizija	26%
	100 - 200 revizija	18%
	Više od 200 revizija	12%
	Bez odgovora	18%
Sveukupno		100(N)

Eksterni revizor djeluje kao posrednik između poduzeća u kojem provodi reviziju i korisnika financijskih izvještaja čiju reviziju provodi. Korisnici financijskih izvještaja pouzdaju se u revizorovo izvješće pri donošenju svojih odluka te promatraju revizore kao educirane stručne osobe koje su primijenile svoja znanja i vještine kako bi izrazile svoje neovisno mišljenje o financijskim izvještajima poduzeća. Da bi revizori stekli i održavali odgovarajuću razinu znanja i vještina u područje revizije financijskih izvještaja, nužno je da su uspostavljeni učinkoviti sustavi edukacije, licenciranja i kontinuiranog usavršavanja eksternih revizora. Nakon stjecanja certifikata revizori trebaju ulagati napore u pohađanje programa kontinuirane edukacije za revizore, koju obično organizira nacionalno tijelo za reviziju. Također, revizorske tvrtke ulažu u dodatnu edukaciju svog osoblja, koja se provodi i putem raznih seminara i savjetovanja u zemlji i inozemstvu, kao i izučavanjem relevantne stručne literature. Osmo direktiva EU nalaže provođenje takve kontinuirane edukacije, kao i uvođenje kaznenih mjera za revizore koji ne sudjeluju u takvoj vrsti edukacije.

Također, u svijetu revizori sve češće stječu dodatne certifikate kojima razvijaju područje svoje stručnosti. Eksterni revizori sve češće proširuju područje svoje specijalizacije izvan okvira revizije financijskih izvještavanja ili poreznog savjetovanja, a kao jedno od područja specijalizacije često odabiru područje prijevара. U području otkrivanja prijevара, eksternim revizorima su potrebna znanja vezana uz prepoznavanje znakova prijevара i prijevernih shema te vještine intervjuiranja zaposlenika i menadžmenta u poduzeću kojim se mogu identificirati neki verbalni i neverbalni pokazatelji kod ispitanika koji ukazuju na davanje lažnog iskaza.

Tablica 3. prikazuje koliko su do sada revizori bili educirani u području tehnika otkrivanja prijevera i vođenja intervjua. Naime, provođenja intervjua sa zaposlenicima i menadžmentom u reviziji financijskih izvještaja može biti vrlo korisna tehnika otkrivanja

prijevvara. Revizori koji postavljaju prikladna pitanja ispitanicima o prijevarama, te koji znaju prepoznati verbalne i neverbalne znakove koji mogu upućivati na to da ispitanik ne govori istinu, mogu provesti dodatne revizijske postupke za sporna područja, te se time može povećati revizorova učinkovitost u otkrivanju prijevvara. Također, revizori koji se educiraju o tehnikama intervjuiranja znat će i ishoditi priznanje od potencijalnog počinitelja prijevare, a što također rezultira otkrivanjem prijevare i počinitelja. Stoga je za potrebe ovoga istraživanja bilo potrebno utvrditi koliko su ispitanici revizori do sada educirani u području otkrivanja prijevvara i vođenja intervjua, kako bi se u zaključku mogli donijeti zaključci relevantni za poboljšanja u edukaciji eksternih revizora.

Tablica 3. Edukacija revizora iz uzorka vezano uz tehnike otkrivanja prijevvara i tehnike vođenja intervjua

	Edukacija vezano uz tehnike otkrivanja prijevvara	Edukacija vezano uz tehnike vođenja intervjua
Hrvatska revizorska komora	35%	26%
Interna edukacija revizorske tvrtke	24%	30%
Drugo	14%	12%
Bez dodatne edukacije	27%	32%
Sveukupno	100 (N)	100 (N)

Rezultati istraživanja u Republici Hrvatskoj ukazali su na činjenicu da otprilike trećina ispitanih revizora nije nikada pohađala edukaciju u području otkrivanja prijevvara i vođenja intervjua. Oni revizori koji su pohađali takvu edukaciju, pohađali su seminare u organizaciji Hrvatske revizorske komore ili internu edukaciju revizorske tvrtke. Najveći broj edukacija vezano za otkrivanje prijevvara odvijao se u Hrvatskoj revizorskoj komori, a nešto veći broj edukacija vezano za provođenje intervjua kroz internu edukaciju revizorske tvrtke. Kao ostale vidove edukacije u tim područjima, ispitanici navode seminare i savjetovanja konzultantskih kuća, pojedinih visokoobrazovnih institucija, savjetovanja za interne revizore, edukaciju državnog inspektorata i izučavanje stručne literature.

5. REZULTATI I DISKUSIJA

Tablica 4. prikazuje rezultate analize podataka cijelog uzorka, kao i za različite promatrane grupe (revizore i dioničare) zasebno. Kako bi se utvrdilo postoji li razlika između revizora i dioničara s obzirom na očekivanja vezana uz opseg rada revizora i dioničara, potrebno je usporediti prosječnu razinu slaganja s pojedinim tvrdnjama obje skupine. Može se primijetiti kako prosječne ocjene slaganja dioničara s prikazanim tvrdnjama imaju manju standardnu devijaciju od prosječnih ocjena revizora, što znači da u skupini revizora postoji veće neslaganje.

Dioničari se u većoj mjeri slažu da revizori trebaju otkriti sve prijevare i pogreške u financijskim izvještajima. Prosječna je ocjena slaganja dioničara s tvrdnjom „Revizor treba otkriti sve prijevare i pogreške u financijskim izvještajima“ 4,23 dok je prosječna ocjena slaganja revizora s istom tvrdnjom 2,39. Pronađena razlika je statistički značajna uz 1% vjerojatnosti.

Dioničari i revizori u velikoj mjeri slažu se kako revizor treba procijeniti kvalitetu internih kontrola u poduzeću. Za obje skupine izračunana je prosječna ocjena slaganja s tvrdnjom „Revizor treba procijeniti kvalitetu internih kontrola poduzeća“ od 4,10.

Revizori se u većoj mjeri slažu s tvrdnjom da bi revizor trebao utvrditi hoće li poduzeće nastaviti s uspješnim poslovanjem u razdoblju od godinu dana do datuma izvješća, uz prosječnu ocjenu od 3,36, dok je prosječna ocjena slaganja dioničara s istom tvrdnjom 3,22. Pronađena razlika nije statistički značajna.

Dioničari se u većoj mjeri slažu s tvrdnjom da bi revizori trebali utvrditi hoće li poduzeće nastaviti s uspješnim poslovanjem u razdoblju duljem od godine dana od datuma izvješća, uz prosječnu ocjenu od 3,17, dok je prosječna ocjena slaganja revizora s istom tvrdnjom 2,78. Pronađena razlika statistički je značajna uz 5% vjerojatnosti.

Dioničari se u većoj mjeri slažu s tvrdnjom kako je potrebno imenovati revizora od strane tijela izvan poduzeća kako bi se osigurala neovisnost revizora, uz prosječnu ocjenu od 4,03, dok je prosječna ocjena slaganja revizora s istom tvrdnjom 2,93. Pronađena razlika statistički je značajna uz 1% vjerojatnosti.

Dioničari se u većoj mjeri slažu s tvrdnjom kako bi obvezna rotacija vanjskih revizora u razdoblju kraćem od 5 godina bila učinkovita mjera za održavanje neovisnosti revizora, uz prosječnu ocjenu od 3,94, dok je prosječna ocjena slaganja revizora s istom tvrdnjom 3,24. Pronađena razlika statistički je značajna uz 1% vjerojatnosti.

Dioničari se u većoj mjeri slažu s tvrdnjom kako je neovisnost revizora narušena ako revizorska tvrtka pruža klijentu i ostale revizijske usluge, uz prosječnu ocjenu od 4,04, dok je prosječna ocjena slaganja revizora s istom tvrdnjom 3,17. Pronađena razlika statistički je značajna uz 1% vjerojatnosti.

Tablica 4. Očekivanja vezana uz opseg rada revizora i neovisnost revizora

	Ukupno prosjek	Revizori prosjek	Dioničari prosjek	T-test	P-vrijednost
Revizor treba otkriti sve prijevare i pogreške u financijskim izvještajima	3,59 (1,417)	2,39 (1,355)	4,23 (0,973)	-11,030**	0,000
Revizor treba procijeniti kvalitetu internih kontrola poduzeća	4,24 (0,854)	4,10 (0,969)	4,10 (0,808)	0,250	0,980
Revizor treba utvrditi hoće li poduzeće nastaviti s uspješnim poslovanjem u razdoblju od godinu dana od datuma izvješća	3,49 (1,241)	3,36 (1,453)	3,22 (1,011)	0,810	0,419
Revizor treba utvrditi hoće li poduzeće nastaviti s uspješnim poslovanjem u razdoblju koje je duže od godinu dana od datuma izvješća	3,13 (1,235)	2,78 (1,307)	3,17 (1,164)	-2,228*	0,027

Nastavak tablice 4.

	Ukupno prosjek	Revizori prosjek	Dioničari prosjek	T-test	P-vrijednost
Kako bi se osigurala neovisnost revizora, revizora treba imenovati tijelo izvan poduzeća	3,48 (1,556)	2,93 (1,642)	4,03 (1,275)	-5,321**	0,000
Učinkovita mjera za održavanje neovisnosti revizora je obvezna rotacija vanjskih revizora u razdoblju kraćem od 5 godina	3,60 (1,237)	3,24 (1,386)	3,94 (1,043)	-4,035**	0,000
Neovisnost revizora je narušena ako revizorska tvrtka pruža klijentu i ostale revizijske usluge	3,60 (1,456)	3,17 (1,596)	4,04 (1,154)	-4,418**	0,000

Napomena: ** statistički značajno uz 1% vjerojatnosti, * statistički značajno uz 5% vjerojatnosti.

Tablica 5. prikazuje područja relevantna za otkrivanje prijevvara tijekom revizije financijskih izvještaja. U samo područje otkrivanja prijevvara uključuju se područja procjene rizika od nastanka prijevvara, prepoznavanje znakova upozorenja koji upućuju na mogućnost postojanja prijevvara, tzv. crvene zastavice (engl. *Red flags*), i razmatranje elemenata trokuta prijevvara koji su definirani MRevS-om 240, a uobičajeno uključuju razmatranje motiva, prilike i racionalizacije počinitelja prijevvara. Također, znanje u području otkrivanja prijevvara uključuje i poznavanje uobičajenih prijevvarnih shema u području prijevvarnog financijskog izvještavanja i zloupotrebe imovine, koje su dvije najznačajnije vrste prijevvara koje razmatra revizor tijekom revizije financijskih izvještaja. Prikupljanje revizijskih dokaza i vođenje intervjua dva su područja usko povezana s otkrivanjem prijevvara, kao i informacijske tehnologije, s obzirom na to da su u današnje vrijeme računovodstveni zapisi kreirani u elektroničkom obliku. Revizori bi sa svrhom otkrivanja prijevvara trebali koristiti tehnike analize podataka i rudarenja podataka (engl. *Data Mining*), stoga je neophodno poznavanje programa kao što su ACL, IDEA ili MS Access, koji se uobičajeno koriste za otkrivanje prijevvara

Tablica 5. Područja edukacije za koja revizori smatraju da bi im koristila u poslu

Područja dodatne edukacije	Broj revizora
Otkrivanje prijevvara	45
Prikupljanje revizijskih dokaza	45
Tehnike vođenja intervjua	26
Informacijske tehnologije	45
Drugo	5

Prema prikupljenim podacima, revizori su dali podjednak broj odgovora za tri područja potrebne dodatne edukacije: otkrivanje prijevара, prikupljanje revizorskih dokaza i informacijske tehnologije. Nešto je manje odgovora dobiveno za tehnike vođenja intervjua, a kao ostala područja potrebne edukacije revizori navode etiku, korištenje informacija iz prakse, poznavanje internih alata, procedura i postupaka u revizorskom društvu, metodologiju revizije, te planiranje efikasnog obavljanja revizije.

U skladu s analiziranom dosadašnjom praksom edukacije u navedenim područjima, preporuča se sljedeće: (1) uključivanje područja otkrivanja prijevара, te s time povezanih područja razumijevanja i primjene Kodeksa etike te tehnika provođenja intervjua, u program stručnog osposobljavanja za zvanje ovlaštenog revizora koje organizira Hrvatska revizorska komora, kao i za sve ovlaštene revizore (kao dio njihovog procesa stalnog stručnog usavršavanja), (2) organiziranje interne edukacije od strane revizorske tvrtke u području otkrivanja prijevара, Kodeksa etike i tehnika provođenja intervjua za sve zaposlenike koji obavljaju reviziju financijskih izvještaja te (3) korištenje vještina intervjuiranja u reviziji financijskih izvještaja kako bi se otkrilo prijevarno ponašanje zaposlenika i menadžmenta.

6. ZAKLJUČAK

Brojni korisnici financijskih izvještaja i javnost smatraju da je uloga revizora otkriti sve pogreške i prijevare te očekuju apsolutno uvjerenje od revizora da financijski izvještaji ne sadrže značajnije pogreške ili prijevare. Stvarna je situacija takva da revizor, zbog brojnih ograničenja, ne može otkriti sve prijevare i ne može dati apsolutno, već razumno uvjerenje da financijski izvještaji ne sadrže značajnije pogreške i prijevare. Ta razlika u poimanju uloge revizije dovodi do nerealnih očekivanja od strane dioničara, investitora i ostalih interesno-utjecajnih skupina vezano za ulogu revizora u otkrivanju prijevара.

Temeljem razmatranja problematike nerealnih očekivanja, pojavila se potreba za utvrđivanjem stavova relevantnih skupina o ulozi revizije u otkrivanju prijevара u Republici Hrvatskoj, na temelju kojih će se dokazati ili opovrgnuti postojanje nerealnih očekivanja u Republici Hrvatskoj, radi utemeljivanja mogućih prijedloga poboljšanja.

Statistički značajna razlika između stavova revizora i dioničara vezano za tvrdnju da revizor treba otkriti sve prijevare i pogreške u financijskim izvještajima potvrđuje postojanje nerealnih očekivanja dioničara i ostalih interesno-utjecajnih skupina u Republici Hrvatskoj vezano uz ulogu revizora u otkrivanju prijevара. Postojanje nerealnih očekivanja dokazano je i brojnim istraživanjima provedenim u svijetu, za čije su razmatranje korištene metoda analize i sinteze, induktivna i deduktivna metoda, te metoda komparacije. Stoga se može u potpunosti potvrditi postojanje nerealnih očekivanja u Republici Hrvatskoj.

Za ocjenu postojećeg stanja revizijske profesije također je bilo nužno razmotriti procese edukacije i kontinuiranog usavršavanja eksternih revizora, na temelju čega je zaključeno da isti u Republici Hrvatskoj ne uključuju područja sprječavanja i otkrivanja prijevара, kao ni tehnike provođenja intervjua, što je potrebna vještina za otkrivanje prijevара. Isto su potvrdili i rezultati provedenog istraživanja jer revizori smatraju da im nedostaju znanja iz

područja otkrivanja prijevara, ali i iz drugih područja poput prikupljanja revizijskih dokaza, informacijskih tehnologija i tehnika provođenja intervju.

Kako bi se umanjila ili otklonila nerealna očekivanja korisnika financijskih izvještaja o ulozi revizora u otkrivanju prijevara, ovdje se navodi nekoliko mogućih rješenja tog problema. Osim edukacije javnosti, koju zagovaraju neki autori, te uvođenja strože revizijske regulative za revizore kojima bi se revizore u većoj mjeri potaknulo na traženje prijevara, potrebno je razmotriti i etičnost samih revizora. Naime, da bi revizori u provođenju revizije financijskih izvještaja bili spremni uložiti svoje napore u otkrivanje prijevara, nužno je da oni sami djeluju pošteno i etično. Tada je nužna prisutnost sljedećih mjera koje potiču revizore na takvo djelovanje: (1) primjena jasnog Kodeksa profesionalne etike koji definira neetične postupke revizora, (2) edukacija revizora vezano za primjenu Kodeksa profesionalne etike, (3) donošenje internog Kodeksa etike (ponašanja) primjenjivog na zaposlenike pojedine revizorske tvrtke, (4) informiranje revizora o internom Kodeksu etike (ponašanja) te interna edukacija iz područja prijevara i etike, (5) kontinuirano usavršavanje za revizore iz područja prijevara i etike u organizaciji profesionalnog tijela pojedine zemlje (u Republici Hrvatskoj takvu edukaciju treba organizirati Hrvatska revizorska komora), (6) donošenje strožih zakonskih kazni za prijevarno ponašanje revizora te (7) aktivan nadzor od strane profesionalnog tijela (u Republici Hrvatskoj to je Hrvatska revizorska komora) i Odbora za javni nadzor revizije. Te mjere onemogućuju revizora da djeluje neetički tijekom obavljanja revizije, odnosno da sudjeluje u prijevari klijenta, čime se utječe na sprječavanje nastanka prijevara i na povećanu mogućnost otkrivanja prijevara, a neizravno se na taj način mogu umanjiti i nerealna očekivanja.

LITERATURA

1. Akers, M. D., Maher, M. A., Giacomino, D. E.: „Going-Concern Opinions: Broadening the Broadening the Expectations Gap“, CPA Journal, Vol. 38, October 2003., <<http://www.allbusiness.com/marketing/market-research/1009792-1.html>>, 20.11.2007.
2. DiPiazza, S. A. et al.: „Global Capital Markets and the Global Economy: A Vision From the CEOs of the International Audit Networks“, Global Public Policy Symposium, 7-8 November 2006, Pariz, Francuska. <http://www.globalpublicpolicysymposium.com/CEO_Vision.pdf>, 20.11.2007.
3. Direktiva 2006/43/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 17. svibnja 2006. o obveznoj reviziji godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih izvještaja, kojom su izmijenjene Direktiva Vijeća 78/660/EEC, 83/349/EEC i Direktiva 84/253/EEC. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_157/l_15720060609en00870107.pdf>, (21.11.2007.).
4. Dixon, R., Woodhead, A. D., Sohlman, M., An investigation of the expectation gap in Egypt, Managerial Auditing Journal, Vol. 21, No. 3., 2006., str. 293-302., dostupno u Emerald korisničkoj bazi, <http://www.emeraldinsight.com/>
5. Fadzly, M. N., Ahmad, Z., Audit expectation gap: The case of Malaysia, Managerial Auditing Journal, Vol. 19., no. 7., 2004., str. 897-915., dostupno u Emerald korisničkoj bazi, <http://www.emeraldinsight.com/>

6. Gates, S. K., Lowe, D. J., Reckers, P. M. J., Restoring public confidence in capital markets through auditor rotation, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 22., No. 1., 2007., str. 5-17., dostupno u Emerald korisničkoj bazi, <http://www.emeraldinsight.com/>
7. Gay, G., The State of the Audit Expectation Gap Following Recent Corporate Collapses and Scandals, 30. kongres European Accounting Association, 25. - 27. travanj 2007., Lisabon, Portugal.
8. Hrvatska revizorska komora, www.revizorska-komora.hr, 12.2.2011.
9. Jackson, A. B., Moldrich, M., Roebuck, P., Mandatory audit firm rotation and audit quality, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 23., No. 5., 2008., str. 420-437., dostupno u Emerald korisničkoj bazi, <http://www.emeraldinsight.com/>
10. Međunarodni revizijski standardi, Međunarodni standardi kontrole kvalitete, Međunarodne smjernice revizijske prakse, prijevod s engleskog jezika, Hrvatska revizorska komora, Zagreb, 2010.
11. Odluka o objavljivanju Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja, Narodne novine, broj 136, od 12. studenoga 2009.
12. Ojo, M.: „Eliminating the Audit Expectations Gap: Myth or Reality?“, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/232/1/MPRA_paper_232.pdf>, (17.11.2007.).
13. Ruiz-Barbadillo, E. et al.: „Auditing standards and the expectations gap: Evidence from Spain“, 30. kongres European Accounting Association, 25. - 27. travanj 2007., Lisabon, Portugal.
14. Sarbanes-Oxley Act of 2002 (Public Law 107-204-July 30, 2002), dostupno na: http://pcaobus.org/About/History/Documents/PDFs/Sarbanes_Oxley_Act_of_2002.pdf, 3.1.2011.
15. Sidani, Y. M., The audit expectation gap: Evidence from Lebanon, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 22, No. 3., 2007., str. 288-302., dostupno u Emerald korisničkoj bazi, <http://www.emeraldinsight.com/>
16. Siddiqui, J., Nasreen T., Choudhury-Lema, A., The audit expectation gap and the role of audit education: the case of an emerging economy, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 24., No. 6., 2009., str. 564-583., dostupno u Emerald korisničkoj bazi, <http://www.emeraldinsight.com/>
17. Sikka, P. et al.: „The Impossibility of Eliminating the Expectations Gap: Some Theory and Evidence“, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 9, June 1998., broj 3., str. 299-330.
18. Soltani, B., Revizija – međunarodni pristup, prijevod s engleskog jezika, MATE, Zagreb, 2009.
19. Šimunec, N., Obveznici revizije i revizori prema novom Zakonu o reviziji, Računovodstvo i financije, 05/2006, HZRIF, Zagreb, svibanj 2006., str. 16-22.
20. Tušek, B., Žager, L., Revizija, 2. izdanje, HZRiF, Zagreb, 2007.
21. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o reviziji, (NN, 139/2008 03.12.2008.), dostupno na http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_12_139_3886.html, (4.1.2011.)

22. Zakon o računovodstvu, NN, 109/2007 od 24.10.2007., članak 17., dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_10_109_3174.html, 4.1.2011.
23. Zakon o reviziji, (NN, 146/05, 12.12.2005.), <<http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2005/2737.htm>>, (21.11.2007.).
24. Zakon o reviziji, (NN, 90/02, 30.12.1992.), <<http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1992/2332.htm>>, (21.11.2007.).
25. Zikmund, P. E., Reducing the Expectation Gap - Forensic Audit Procedures, The CPA Journal, June 2008., dostupno na <http://www.nysscpa.org/cpajournal/2008/608/essentials/p20.htm>, 18.9.2008.